

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOSOFICKÁ
KATEDRA FILOSOFIE

Jean-Jacques Rousseau – Společenská smlouva

Bakalářská práce

Pardubice 2011

2011

Tereza
Pavlíková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: Tereza PAVLÍKOVÁ
Osobní číslo: H08225
Studijní program: B6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie
Název tématu: Jean Jacques Rousseau-Společenská smlouva
Zadávající katedra: Katedra filosofie

Zásady pro vypracování:

V práci půjde o pochopení Rousseauova pojmu společenské smlouvy s ohledem na jeho pojem politické svobody a vzájemného vztahu obecné a partikulární vůle.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

J. - J. Rousseau, O společenské smlově neboli o zásadách státního práva, preložila J. Veselá, Praha 2002
K. Reich, Staatsrecht und Ethik bei Rousseau, in: týž, Gesammelte Schriften, Hamburg 2001, s. 200-210
F. Neuhouser, Rousseau: Freedom, Dependence, in: týž, Foundations of Hegel's Social Theory: Actualizing Freedom, Cambridge (Massachusetts) 2000, s. 55-81
Patrick Riley: Rousseau's General Will, in: The Cambridge Companion to Rousseau, ed. by Patrick Riley, Cambridge: Cambridge University Press 2001, s. 124-153

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jan Kuneš, Ph.D.
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: 30. dubna 2010

Termín odevzdání bakalářské práce: 31. března 2011

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

Univerzita Pardubice
Přírodovědná fakulta
552 00 Pardubice, Czech Republic

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na mojí práci vztahují autorská práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou, nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28. 6. 2011

Tereza Pavlíková

Souhrn:

Základním tématem práce je zaměření se na problematiku svobody z politicko – filosofického hlediska u francouzského myslitele Jeana-Jacquesa Rousseaua. Výchozí dílo pro danou problematiku je Rousseauovo dílo *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Práce se postupně zaměřuje a probírá jednotlivé pojmy, které se svobodou souvisí. Mezi tyto pojmy patří politická filosofie, obecná vůle, společenská smlouva, rovnost a nezávislost. Postupně se tím tedy práce dostává k samotnému pojmu svoboda. Záměrem a cílem této bakalářské práce je interpretace pojmu svoboda, která se uskutečňuje skrze obecnou vůli.

Klíčová slova:

svoboda, obecná vůle, politická filosofie, společenská smlouva, rovnost, nezávislost

Summary:

The main topic of this thesis is a focus on problems of freedom from a political-philosophical point of view of French thinker Jean-Jacques Rousseau. The initial publication for the given problems is a Rousseau's publication *The Social Contract, or Principles of Political Right* (1762). The thesis subsequently aimed and goes through particular terms related to the freedom. Political philosophy, common will, social contract, equality and independence belong to this terms. The thesis gradually comes to the term freedom itself. An intention and aim of this bachelor thesis is an interpretation of the term freedom which is realized through the common will.

Key words:

freedom, common will, political philosophy, common contract, equality, independence

Poděkování:

Mnohokrát děkuji svému vedoucímu práce Mgr. Janu Kunešovi, Ph.D. za pomoc, cenné rady a vedení při zpracování bakalářské práce.

Obsah:

Úvod.....	9
1. Rousseauova politická filosofie.....	11
2. Svoboda skrze obecnou vůli.....	14
2.1. Svoboda, obecná vůle, společenská smlouva.....	14
2.2. Model svobody – „společenská autonomie“.....	16
2.3. Donucení být svobodný.....	18
3. Závislost a svoboda.....	20
3.1. Distinkce svobody od závislosti.....	20
3.2. Pojetí lidských potřeb skrze svobodu a závislost.....	21
3.3. Amour - propre.....	24
3.4. Svoboda.....	26
4. Závislost a obecná vůle.....	30
4.1. Závislost a obecná vůle.....	30
4.2. Tři způsoby toho, jak je zákon schopen restrukturovat závislost.....	31
4.2.1. Úroveň materiální rovnosti.....	31
4.2.2. Universalita.....	34
4.2.3. Vláda zákona činí společnost samu zdrojem úcty.....	36
5. O možnosti (a nemožnosti) být nucen být svobodný.....	37
6. Závěr.....	41
7. Bibliografie.....	42

Úvod:

V úvodu své studie se pokusím nastínit téma své bakalářské práce, Jean-Jacques Rousseau – Společenská smlouva, a poté přejdu ke stručnému seznámení s jednotlivými kapitolami.

Toto téma jsem si vybrala na základě mého zájmu o novověkou francouzskou filosofii 18. století, zejména o Jeana-Jacquesa Rousseaua. Toto století bývá ve francouzských dějinách nazýváno stoletím filosofickým a dochází tu i ke značné rozdílnosti názorů mezi mysliteli, mezi něž zajisté patří i Jean-Jacques Rousseau, který velmi výrazně ovlivnil myšlení a chování lidí, a svému dílu Společenská smlouva dal jak značný dobový význam, tak nadčasovost. A tímto se zařadil mezi klasiky právního, politického a sociálního myšlení.¹

Svoji bakalářskou práci jsem se snažila směřovat na určitá témata jako je politická filosofie, obecná vůle, společenská smlouva, nezávislost a samozřejmě Rousseauem nesčetněkrát zmiňovaný a v celém jeho díle probíraný pojem svobody.

Ve své bakalářské práci jsem čerpala především z textu Fredericka Neuhousera: Svoboda, závislost a obecná vůle a následně doplnila texty Wolfganga Röda: Novověká filosofie, a Klause Reicha: Státní právo a etika u Rousseaua. Práci jsem rozdělila do pěti hlavních kapitol, přičemž v první kapitole se zaměřuji na Rousseauovu politickou filosofii, která je založena na principu svobodné vůle.

Ve druhé kapitole poukážu na to, jak je možná svoboda skrze obecnou vůli, neboť obecná vůle je „ztělesněním principu politického společenství a také principem, který náleží ke svobodě jednotlivých příslušníků státu“.² K pochopení obecné vůle jako vůle jednotlivců nám poslouží model svobody – „společenská autonomie.“

¹ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 5.

² Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 4.

Třetí kapitola je věnována svobodě a závislosti, neboť občan, který souhlasí s obecnou vůlí, stává se svobodným, protože ho chrání před osobní závislostí na jiném. Rousseauův pojem nezávislosti vede k jeho pojetí lidských potřeb, přičemž nejvíce zde rozebírá potřebu amour-propre. Poté se Rousseau zaměřuje na pojem svobody, která je přesně určena bez ohledu na pojem potřeby. Právě pojem svobody je nejvíce Rousseauovým rozebíraným tématem a snaží se ho objasnit ve spojení s dalšími pojmy. Smysl svobody můžeme najít v Rousseauově popisu svobodné bytosti jako „toho, kdo činí vlastní vůli“.³

Ve čtvrté kapitole se zaměřuji na pojetí závislosti a obecné vůle, neboť „obecná vůle je zárukou proti osobní závislosti“.⁴ Se závislostí je dále spojená úroveň materiální rovnosti, které se snažím podrobněji věnovat. Rousseau viděl jako hlavní příčinu politické a společenské nerovnosti nerovnost v soukromém vlastnictví.

Náplní páté kapitoly je pojednání o možnosti či nemožnosti být nucen být svobodný, což je směřováno na doplnění celého textu.

³ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 14.

⁴ Tamtéž, s. 18.

J.-J. ROUSSEAU: SVOBODA, ZÁVISLOST A OBEČNÁ VŮLE

1. ROUSSEAUOVA POLITICKÁ FILOSOFIE

Rousseauovo politické smýšlení nejlépe vystihuje Frederick Neuhouser, který se snaží objasnit základy Rousseauova politického myšlení, zejména jeho pojetí spojitosti mezi svobodou a obecnou vůlí. Podle Nehousera musíme rozlišit dva způsoby, ve kterých obecná vůle podle Rousseau zajišťuje či uskutečňuje svobodu individuálních občanů, pokud funguje jako ztělesnění stejně jako podmínka takové svobody. Tímto se dostaneme k tomu, že Rousseauovo myšlení se zakládá na dvou různých pojetích toho, jak jsou občané, jejichž vůle je omezena obecnou vůlí, podřízeni jen svojí vlastní vůli, a proto jsou svobodní ve svém následování obecné vůle. Tato dvě pojetí se ovšem zakládají na odlišných koncepcích politické svobody.

Hegel zde nabízí krátké shrnutí Rousseauovi politické filosofie: „Člověk je svobodou, to je ovšem substanciální lidská přirozenost, a té nejenže se ve státě nevzdáme, nýbrž skutečně se teprve vytváří. Svoboda přirozenosti, základ pro svobodu není pravou svobodou, teprve stát je uskutečněním svobody“.⁵

Prostředkem k zajištění svobody bylo podle Rousseaua překonat rozpor mezi lidskou přirozeností a kritizovanými společenskými a právními poměry. Jeho snaha se artikuluje prostředky pojmové konstrukce, v jejímž středu stojí idea společenské smlouvy. Tato idea má charakter hypotetické konstrukce, díky níž má být formulována teorie právního řádu státu, „která umožňuje překonat rozpor mezi lidskou přirozeností a společností“.⁶ Člověk se může stát občanem státu až tehdy, když své soudy o společensky relevantních otázkách podřizuje právnímu

⁵ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Dějiny filosofie III., ACADEMIA, Praha 1974, s. 373.

⁶ Wolfgang Röd, Novověká filosofie, Oikoymenth, Praha r. 2004, s. 506.

řádu. Právní řád se už nejeví jako nástroj k zajištění nadvlády, ale jako řád, který vyrovnává nerovnost mezi občany. „Rovnost v žádném případě neznamená rovnost majetku, Rousseau uznává dalekosáhlé rozdíly v nadání i pílí občanů, jde však o rovnost občanů jako členů společenství.“⁷

Stejně je to se společenskou smlouvou, která se už nechápe jako nástroj k zajištění privilegií, ale chápe se jako něco, co slouží ke zdůvodnění spravedlivého společenského řádu. Zřízením právního řádu se přirozená svoboda ztrácí, ale vyskytuje se tu možnost právní svobody.⁸ Člověk nebyl v přirozeném stavu svobodný, byl pouze autonomní. „Podle Rousseaua má společnost restituovat za nových podmínek a na vyšší, tj. duchovní úrovni onu autonomii, jíž se jedinec vzdává, když vstoupí do společnosti. Svoboda nemůže být realizována jinak než ve vztahu k ostatním, svoboda nejen že nevylučuje závislost na jiných, ona ji nutně předpokládá. Je to ovšem závislost mé vstřícnosti na druhých a vstřícnost druhých na mně. Ta se vyjadřuje obecnou vůlí.“⁹

Z Hegelova shrnutí lze vyvodit dva body pro pochopení založení politické filosofie na principu svobodné vůle. První bod charakterizuje povahu lidských bytostí, která se zakládá na svobodě. Podle Rousseaua platí, že „vzdání se své svobody znamená vzdání se své lidské hodnosti“.¹⁰ Druhý bod charakterizuje spojitost mezi lidskou svobodou a státem, neboť „stát je uskutečněním svobody.“

⁷ J.-J. Rousseau: od Rozpravy o původu nerovnosti ke Společenské smlouvě, Filosofický časopis, v tisku.

⁸ Wolfgang Röd, Novověká filosofie, Oikoymenh, Praha r. 2004, s. 506.

⁹ J.-J. Rousseau: od Rozpravy o původu nerovnosti ke Společenské smlouvě, Filosofický časopis, v tisku.

¹⁰ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 19.

Abychom mohli pochopit Rousseauovu filosofii, musíme pochopit pojetí spojitosti mezi svobodou a státem. Tedy teze, že stát je uskutečněním svobody znamená, že bez státu svoboda není reálná, podle Hegela to znamená, že lidská svoboda je prvně konstituována ve státě. A podle Rousseaua je tato svoboda prvně konstituována ve státě a na státu závisí.

Rousseauova nejzákladnější myšlenka politické filosofie by mohla být řečena takto: „Oprávnění racionálního státu spočívá ve faktu, že takový stát hraje nezastupitelnou roli v utváření lidských bytostí jako bytostí, které disponují svobodnou vůlí, a je proto podstatný pro naplnění jejich pravé povahy jako svobodných bytostí“.¹¹

Z této myšlenky vyplývá, jak racionální stát uskutečňuje svobodu svých příslušníků, neboť jsou dvě možnosti, jak pojímat vztah mezi státem a svobodou. Prvně můžeme stát myslet tak, že může přinášet sociální podmínky umožňující svobodu jeho příslušníků. To znamená, že stát by umožňoval svobodu tím, že by plnil alespoň některé podmínky, jež jednotlivce uschopňují disponovat svobodnou vůlí. „Příslušnost k racionálnímu státu by pak byla podmínkou uskutečnění vlastní bytostné svobody.“¹² Při další možnosti by politická příslušnost zůstala vnější vůči svobodě občanů, pouze by se vztahovala ke společenskému světu, který je sám případem svobody. Tedy, pokud jsme součástí racionálního státu, je to považováno za konstitutivní pro svobodu jednotlivců, nebo také za ztělesňující svobodu jednotlivců, kteří jej tvoří. Tento souhrn pojmových možností můžeme rekapitulovat, pokud řekneme, „že racionální stát se může vztahovat ke svobodě svých příslušníků buď jako podmínka, anebo jako

¹¹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 2.

¹² Tamtéž, s. 3.

ztělesnění jejich svobody“.¹³

Není snadnou vlastností Rousseauovy politické filosofie, že považuje stát nacházející se v obou těchto vztazích ke svobodě. Tedy, že příslušnost ke státu je ztělesněním morální svobody, neboli „poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou“.¹⁴ Ale souběžně je politická příslušnost podmínkou občanské svobody.

2. SVOBODA SKRZE OBECNOU VŮLI

2.1. Svoboda, obecná vůle, společenská smlouva

Neuhouser se zde bude snažit objasnit to, jak racionální stát umožňuje svobodu svým občanům a ve druhé řadě také to, že svobodná vůle může být pouze součástí racionálního politického řádu. V tomto případě musí takové zkoumání začít na zkoumání pojmu obecné vůle. Neboť obecná vůle je „ztělesněním principu politického společenství a také principem, který náleží ke svobodě jednotlivých příslušníků státu“,¹⁵ neboť „skrze ni jsou občané a svobodni“.¹⁶

Svobodu příslušníků státu řeší Rousseau pomocí společenské smlouvy, kde je hlavním problémem forma politického spojení, která smiřuje potřebu jedinců společensky spolupracovat s ostatními se svobodou lidských jedinců jako svobodných bytostí. Tento problém spočívá v tom, že společenská kooperace je podřízena kolektivní vůli v souladu s obecným dobrem a na druhé straně svoboda jednotlivců nemůže být podřízena žádné jiné vůli než jejich vlastní. Tímto problémem se právě zabývá Rousseauova obecná vůle. Pokud má být řešení

¹³ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 3.

¹⁴ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 30.

¹⁵ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 4.

¹⁶ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 120.

úspěšné, „obecná vůle musí regulovat společenskou kooperaci v souladu s obecným dobrem a zároveň musí být vůlí jednotlivců, jejichž chování řídí“.¹⁷

Společenskou smlouvu je možné chápat jako sjednocení vůlí, díky němuž poté vzniká celková obecná vůle, která je těm ostatním jednotlivým vůlím nadřazená. Podle Rousseaua je právě obrovský rozdíl mezi vůlí všech a vůlí obecnou, neboť „obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému a vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí“.¹⁸ Obecná vůle stojí na obecném zájmu smluvních partnerů, tedy „jakožto obecný zájem vede k zobecnění chtění“.¹⁹ Podle Rousseaua platí, že stát může řídit pouze obecná vůle. Ovšem jako sjednocení jednotlivých vůlí Rousseau obecnou vůli nechápal, ačkoliv jeho jednoznačná odpověď to není. Avšak „volonté générale“ a „volonté de tous“ jsou v Rousseauových textech na dost rozhodujících místech popsány odlišně. Podle Rousseaua rozdíl obecné vůle od sjednocení jednotlivých vůlí má za důsledek, že součet jednotlivých vůlí by mohl být uspořádán jinak než obecná vůle, přesto by obecná vůle nepřestala být závaznou. Neboť jediné volonté générale směřuje k obecnému blahu a má je za svůj cíl.

Takovéto pojetí svobody spočívá v tom, že obecná vůle se sdružuje s koncepcí obecného dobra. Tedy, pokud se obecná vůle chápe v pojmu obecného dobra, které sdílejí příslušníci státu, kteří se podřizují zákonům odvozující se z obecné vůle, můžeme říci, že tito lidé jsou svobodní, neboť jestliže tak činí, poslouchají pouze svou vlastní vůli. To znamená, že skrze

¹⁷ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 4.

¹⁸ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 38.

¹⁹ Wolfgang Röd, Novověká filosofie, Oikoymenh, Praha r. 2004, s. 508.

obecnou vůli mohou jednotlivci získat svobodu, ale pouze v případě, že obecná vůle je také jejich vlastní vůlí.

2.2. Model svobody – „společenská autonomie“

K pochopení obecné vůle jako vůle jednotlivců nám podle Neuhausera poslouží model svobody - „společenská autonomie“.²⁰ Tato koncepce svobody, která je uskutečněna v racionálním státě, obsahuje myšlenku jednotlivců, kteří se vědomě identifikují s obecnou vůlí v tom smyslu, že regulérně uznávají a přijímají obecné dobro jako svůj nejhlubší zájem. Svoboda závisí na tom, že se obecná vůle pojmá za vyjadřující vědomě sdílenou koncepci obecného dobra. To znamená: pokud se obecná vůle chápe v pojmu obecného dobra, které příslušníci státu sdílejí a potvrzují, poté v podřízení se zákonům, jež se odvozují z obecné vůle, zůstávají tito jednotlivci podřízeni pouze svým vlastním vůlím, a proto jsou svobodní. Tito příslušníci státu musí obecné dobro chtít. Neboť pokud by toto chtění u jedinců nebylo, nebyli by schopni obecné dobro přijmout za své, poté by nemohlo být řečeno, že jedinci zůstávají být podřízeni svým vlastním vůlím. V takovém chtění je obsaženo: pokud má být u příslušníků státu zachována svoboda a podřízeni se obecné vůli, musí chtít jedinci obecné dobro. Takové chtění ovšem vyžaduje, aby příslušníci státu měli obecnou vůli, tedy budou pohnuti k jednání úvahami o obecném dobru. Ovšem, to stále nebude znamenat, že jedinec bude svobodný ve společnosti, kde je obecná vůle převažující. Příslušník státu může disponovat obecnou vůlí, ale nemusí to být jeho dominantní vůle. Neboť ti, co obecnou vůli mají, neztrácejí své zvláštní vůle.²¹

²⁰ Tento termín pochází od Joshuy Cohena, *Reflections on Rousseau: Autonomy and Democracy*, s. 276-288.

²¹ Podle Rousseaua je pojem zvláštní vůle definován jako „vůle jedince, která směřuje jen k jeho zvláštnímu prospěchu“ (*Společenská smlouva III, k.2, s. 73.*). Můžeme se o ní doslechnout jako o „soukromé“ nebo „jednotlivé“ vůli.

Velice často se stává, že právě tyto zvláštní vůle upadají do konfliktu s tím, co přikazuje obecné dobro. To znamená, že ve státě, kde panuje obecná vůle, musí mít příslušníci státu řádně uspořádané vůle, tedy vůle, které se budou schopny podřídit zájmům obecného dobra v případech, kde je obojí ve sporu, poté mohou být jedinci považováni za svobodné. „Podle modelu svobody, spočívajícím v společenské autonomii, tudíž jedinci zůstávají svobodní ve společnosti, ovládané obecnou vůlí, pouze jestliže jsou vnitřně konstituováni jako občané, což vyžaduje, že mohou být motivováni obecným dobrem, a zároveň to, že jejich obecná vůle k nim jako pravidlo mluví silnějším hlasem, než jejich zvláštní vůle.“²²

Model společenské autonomie líčí svobodu jako politický druh svobody, jejíž zrealizování je možné pouze v rámci racionálního státu. Ovšem ve smyslu tohoto modelu je politická příslušnost sama ztělesněním svobody. Toto ztělesnění má podobu morální svobody či autonomie, v jejímž rámci se jedinci řídí zákony, které jsou spojeny s koncepcí obecného dobra. Tento model svobody je pro Rousseaua výsadní v jeho politickém myšlení, avšak vztah mezi svobodou jedinců a obecnou vůlí se vyznačuje větší komplexností, než k jaké postačuje tento model, je-li brán sám o sobě. Neuhouser uvádí pro příklad dvě nepříjemné pasáže přímo ze Společenské smlouvy. Neboli: „že kdokoli by odepřel poslechnouti obecnou vůli, bude k tomu donucen celým tělesem: to znamená jen, že bude nucen, aby byl svobodný“.²³ Druhý výrok je obsažen ve Společenské smlouvě volebních procedur na shromáždění. Tedy, „když zvítězí mínění

²² Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 6.

²³ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 29.

odporující mému, dokazuje to jen, že jsem se mýlil, a že to, o čem jsem se domníval, že je obecná vůle, nebyla obecná vůle. Kdyby byl můj soukromý názor zvítězil, byl bych býval učinil něco jiného, než jsem chtěl, tehdy bych nebyl býval svobodný“.²⁴ V obou těchto pasážích je obsažena myšlenka, že pokud se jednotlivec podřizuje obecné vůli, nemusí ji vědomě rozpoznávat jako svou vlastní, stává se svobodným. Podle Rousseaua mohu disponovat obecnou vůlí, ale nemusím k ní mít subjektivní vztah, který je často chápán jako zakládající na chtění. Taktéž nemusím rozpoznat obecné dobro, ale obecná vůle bude prohlášena za moji vůli.

2.3. Donucení být svobodný

Ovšem jak můžeme zdůvodnit to, že příslušník státu být svobodný může, ačkoliv je po něm požadováno, aby jednal proti vlastním názorům a rozhodnutím, co chce konat. Aby se nám dostalo pochopení, nemůžeme se obracet, na již zmíněný model svobody jako společenské autonomie, ale zkusit to přes tvrzení, že v racionálním státě je možné, aby příslušníci státu byli nuceni k tomu, aby byli svobodní.

Je zřejmě nutné uvést pro pochopení celou pasáž ze Společenské smlouvy. „Aby tedy společenská smlouva nebyla jen prázdnou formulí, obsahuje mlčky závazek, který samojediný může dáti sílu ostatním, že kdokoli by odepřel poslechnouti obecnou vůli, bude k tomu donucen celým tělesem: to znamená jen, že bude nucen, aby byl svobodný, neboť taková je podmínka, která chrání občana před každou osobní závislostí, dávajíc každého občana vlasti: podmínka, která tvoří umělost a chod státního stroje a která jediná činí legitimními občanské závazky, které by bez toho byly nesmyslné, tyranské a vydané nejrůznějšímu

²⁴ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 121.

zneužívání.²⁵ Abychom tento obtížný výrok zjednodušili, budeme se řídit opět podle Rousseau, který říká, že příslušníci státu mají podle práva dané poslouchat obecnou vůli, tedy pokud v tom selžou, může být donucovací síla státu obrácena proti nim. Na toto Reich reaguje tím, že státní moc si vyžaduje donucení, aby odmítnutí poslušnosti obecné vůli a následné možné donucení k ní, není žádné terorizování cizí vůlí: „neboť to, že se každý jednotlivec s ohledem na omezení svého práva a jeho delegování podrobí společenství, je předpokladem k tomu, aby byl osvobozen ze závislosti na jakékoli pouhé soukromé libovůli (ať už kterékoli)“.²⁶ Výsledkem tedy je, že společenství apeluje na jednotlivce, aby byli svobodní.

Poslouchat obecnou vůli znamená, že se občané shodli na podmínkách společenské smlouvy, kde je obsaženo, aby občané setrvali na těch zákonech, které byly odsouhlaseny většinou. Pokud je tedy takto pochopena, již zmíněná, pasáž z Rousseauovi Společenské smlouvy, tak se v podstatě neliší od pozice jiných společenských teoretiků. Avšak to nejsložitější tvrzení pasáže vysvětlené není. Není to otázka, jak příslušníci státu povinnost poslouchat obecnou vůli získávají, ale jak donucení poslouchat obecnou vůli může být nějakým způsobem spojené s jejich bytím svobodnými, nebo dokonce konstitutivní pro ně jako svobodné.

Jestliže je občan nucen uposlechnout obecnou vůli, tak je také nucen následovat svou vlastní vůli, pokud obecná vůle ztělesňuje ty principy, které uznává za předmět svých nejhlubších závazků. Poté tedy tyto principy, definující obecnou vůli, utvářely jedincovu vlastní konstantní vůli a také podnět, aby

²⁵ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 29.

²⁶ Klaus Reich, Staatsrecht und Ethik bei Rousseau, in: týž, Gesammelte Schriften, Hamburg 2001, s. 208.

sledoval svou zvláštní vůli, a to v opaku k obecné vůli a byl v pokušení jednat proti tomu, co chce sám činit. Pokud by tedy někdo neuposlechl zákon, znamenalo by to druh slabosti vůle. „Být nucen, abych svou odchylnou se zvláštní vůli podřídil obecné vůli, by pak jednoduše znamenalo uvést vlastní jednání do souladu se svou konstantní vůlí: avšak to by neznamenal nic víc než být nucen k tomu, co nejvíce chci, což by také mohlo být popsáno jako být nucen být svobodný.“²⁷ A to proto, že „taková je podmínka, která chrání každého občana před každou osobní závislostí, dávajíc každému občana vlasti“.²⁸ Podle Rousseaua má být tato myšlenka vzata vážně, tedy, že univerzální přizpůsobení se obecné vůli příslušníky státu ochrání od osobní závislosti, a také tato ochrana před osobní závislostí je také spojena s jejich svobodou. Tím, že budeme dávat poslušnost k obecné vůli, bude nás to činit svobodnými, ale když jejich poslušnost není voluntaristická v běžném smyslu toho slova.

3. ZÁVISLOST A SVOBODA

3.1. Odlišení svobody od nezávislosti

Tím, že tedy občan souhlasí s obecnou vůlí, stává se svobodným, neboť ho chrání před osobní závislostí na jiném, a toto tvrzení by také mohlo být chápáno tak, že je v ní obsažena myšlenka, „že svoboda jednoduše sestává z absence závislosti, a že tudíž nezávislost je identická se svobodou“.²⁹ Mnoho interpretů je přesvědčeno, že Rousseau používá termíny svobodu a nezávislost jako by byly

²⁷ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 8.

²⁸ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 29.

²⁹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 9.

zaměnitelné.³⁰ Aby jeho filosofický projekt měl smysl, je velice důležité odlišit od sebe svobodu a nezávislost. To, že je toto odlišení se od sebe vyžadováno, bude jasné, pokud rozpoznáme, že pro Rousseaua je důležitý předpoklad, že závislost je základní a neeliminovanou složkou lidské existence. I když je Rousseau přesvědčen, že tato závislost má negativní důsledky pro to být svobodný, tak přesto závislost přísně vzato nevylučuje uskutečnění svobody. V tomto smyslu se Rousseau snaží ukázat, že závislost lidí může souběžně existovat s jejich svobodou, ale zároveň musí předpokládat pojmovou rozdílnost mezi svobodou a nezávislostí. Jestli Rousseau s touto rozdílností zachází, se můžeme dozvědět pouze pečlivou četbou jeho děl, kde zjistíme, že tato distinkce je pro jeho filosofii svobody nepostradatelná.

3.2. Pojetí lidských potřeb skrze svobodu a závislost

Jak má ovšem taková rozdílnost mezi svobodou a nezávislostí být vedena? Neuhouser zde pro porozumění pojmu nezávislosti uvádí vztahení k pojmu soběstačnosti a poté může být určen pouze ve vztahu k základnějšímu pojmu potřeby. „Být nezávislý znamená být soběstačný ve vztahu k uspokojení vlastních potřeb a závislost je jednoduše nedostatek takové soběstačnosti.“³¹ Rousseau pojímá dva druhy závislosti. První závislostí je závislost na věcech a druhou je závislost na jiných lidech.

Rousseauův pojem nezávislosti vede k jeho pojetí lidských potřeb. Ovšem my se tu v tomto pojetí lidských potřeb zaměříme na spojení mezi závislostí a svobodou. Tudíž tento pojem potřeby se vztahuje pouze k vnímaným potřebám.

³⁰ Jedním z interpretů, kteří kladou rovnítko mezi svobodou a nezávislostí, patří John Plamenatz. I samotný Rousseau občas neodlišuje svobodu od nezávislosti, například v Emilovi, s. 84.

³¹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 10.

Ovšem tato potřeba jako „vnímaná“ neznamená, že je pouze a jen tou vnímanou potřebou, ale potřebou, která je reálná či pravá. Avšak, nebudeme se tu zabývat pravými nebo falešnými potřebami, neboť pro to, abychom pochopili závislost, není důležitá nějaká objektivní kvalita potřeb, ale podstatný je subjektivní charakter potřeb. Což je „způsob jak se prezentují pro chování subjektu, k němuž náležejí, a jak je ovlivňují. Všechny potřeby, ať již reálné či iluzorní, mají potenciál k rozvinutí závislosti, pokud jsou jako potřeby vnímány subjektem“.³²

Vyskytují se dvě subjektivní kvality potřeb, které jsou podstatné pro závislost. Jsou to síla a setrvalost. „Za prvé, potřeby jsou mocné determinanty chování a psychologického blaha. Pocit nedostatku, který doprovází nevyplněnou potřebu, se vyznačuje naléhavostí, kterou nelze jednoduše ignorovat či snést.“³³ Síla, tato kvalita potřeb, může za téměř nezlomnou nadvládu, jež závislostní vztahy získávají nad jedinci, kteří se do nich sami zapletou. Druhou kvalitou potřeb je setrvalost. Touto kvalitou nedisponují náklonnosti. „Na rozdíl od vrtochů a povrchních tužeb, vytvářejí potřeby trvalou součást apetitivního ustrojení subjektu: jestliže potřeby jsou neuspokojené, popudy, jimiž dávají vzniknout, jednoduše nezmizí, nýbrž nechávají dál subjekt pociťovat své požadavky.“³⁴ Ovšem to tím, že jednorázově uspokojím potřebu, neznamená, že se jí zbavím, tedy ji umlčím, neboť potřeby o sobě dávají znovu vědět, a to pocitem nedostatku. Těchto potřeb se snadno nezbavíme, a mohou být uspokojené či neuspokojené. Avšak toto ukazování se potřeb je velmi důležité, neboť to způsobuje trvalý stav u závislosti.

³²Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 11.

³³ Tamtéž, s. 11.

³⁴ Tamtéž, s. 11.

Potřeby, kterými se Rousseau přednostně zabývá, se vyskytují ve dvou třídách. Do první třídy spadají statky, tedy jídlo, ošacení, příbytek, a které jsou také součástí života lidí. Do druhé třídy poté spadají potřeby, které nemají svůj původ v biologické přirozenosti, ale ve formě lásky k sobě. Rousseau tuto skupinu nazývá *amour-propre*, což je vášeň, „která dává vzniknout typicky lidské tužbě „mít pozici, účastnit se, něco znamenat“.³⁵ *Amour-propre* je potřeba, která je pro nás, jako pro duchovní bytosti, základní pro naši přirozenost. Tato potřeba se může jevit v mnoha podobách a díky ní vzniká rozmanitá skupina konkrétních potřeb. „Potřeba, aby se o nás myslelo, že jsme krásní či chytrí, potřeba být milován, potřeba, aby naše vůle a preference byly respektovány, potřeba být uznáni od svých bližních jako ti, kdo mají hodnotu, jež nás činí hodné jejich úcty.“³⁶ Nemůže být zaměňována sebeláska a láska k sobě, jsou to dvě naprosto odlišné vášně, a to jak svou povahou, tak i svými následky. Láska k sobě, to je cit, který je přirozený, nutí každého živočicha bdít nad vlastním zachováním, a který, usměřňován rozumem a pozměňován soucitem, probouzí u lidí lidskost a ctnost. Na druhé straně stojí sebeláska, což je cit, který je pouze relevantní a umělý, zrozený ve společnosti, který nutí každého jedince vážit si sebe více než všech ostatních, vnucuje lidem všechno to zlo, které si navzájem konají, a je skutečným pramenem cti.³⁷

Díky těmto dvou druhům potřeb vznikají dva druhy závislosti, kterými se Rousseau zabývá. Jsou to závislosti ekonomické a psychické. Ekonomická závislost je závislostí na druhých lidech při výrobě či získávání nutných komodit.

³⁵ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 11.

³⁶ Tamtéž, s. 12.

³⁷ J.-J. Rousseau, Rozpravy, Praha: Svoboda 1989, s. 165-166.

Tato závislost vyvozuje dva nejdůležitější ekonomické fakty moderní (a u většiny i) premoderní společnosti, je tím materiální dělba práce a dělba společnosti do ekonomických tříd bohatých, ale také chudých. Druhá, tedy psychologická závislost, se vyznačuje závislostí na druhých lidech, ale tentokrát kvůli uznání. Uznání potřebuje člověk kvůli tomu, aby byl přijat společností co do svého smyslu a hodnoty.

3.3. Amour-propre

Rousseau ví, že jak ekonomická, tak psychologická závislost, vážně ohrožují individuální svobodu. Ovšem podle Neuhousera, více důležitosti Rousseau přikládá amour-propre. Vysvětlující prvenství amour-propre se vyznačuje dvěma způsoby. V prvním významu tato závislost je spontánně spojena se závislostí víc než fyzická potřeba. Rousseau jmenuje podmínky, za nichž z lidských potřeb vzniká stav závislosti. Rousseau ve své Druhé rozpravě vykládá, že závislost, která je chápána jako trvalý stav, není nutným důsledkem pouze naší biologické přirozenosti. „Jednotlivci u divochů, izolovaní a nezávislí, jsou schopni uspokojit své čistě fyzické potřeby, aniž by běžně spolupracovali se svými souputníky. Fyzické potřeby vedou k závislosti, pouze jestliže produkce nutných komodit si žádá jisté společenské rysy.“³⁸ Tedy to znamená, že pouze s nástupem dělby práce a dále rozdělením společnosti na chudé a bohaté, se stává to, že jedinci jsou ekonomicky závislí na druhých a to kvůli tomu, aby uspokojili své fyzické potřeby. Zavedení dělby práce a zrušení původního společného vlastnictví věcí bylo právě rozhodující v dalším vývoji. „Podle Rousseaua je nezávislá svobodná práce za účelem bezprostředního uspokojování potřeb morálně dobrá a přináší

³⁸ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 13.

štěstí, zatímco práce prováděná ve společenské závislosti, a o to víc práce vynucená, jak je umožněna soukromým vlastnictvím, člověka ochuzuje nejen materiálně, ale i morálně.³⁹ Podle Rousseau, z nerovnosti v soukromém vlastnictví vzniká válka, která se stává nevyhnutelnou až na určitém stupni společenského vývoje – tedy neplyne z lidské přirozenosti, jak se domníval Hobbes.

Ale vztah mezi psychickou závislostí a potřebou amour-propre je poněkud přímější. Neboť aby byl dosažen objekt amour-propre, je nutná spoluúčast druhých. U jednotlivce, který touží po uznání od ostatních, nemůže být jeho touha uspokojena jím samým, a to ani bytostí, která nedosahuje úrovně člověka. „Takže v případě amour-propre je potřeba neodlučitelná od závislosti, existence psychické závislosti nemá za předpoklad žádné podmínky kromě těch, které přicházejí s amour-propre samou: jednoduché vědomí sebe jako jednotlivce, jednoduchou konstantnost společenského styku a mentální schopnost srovnávat mezi sebou a těmi, kteří mne obklopují.“⁴⁰

Za druhé, potřeby amour-propre směřují nejen ke vzniku psychologické závislosti, ale také vedou k závislosti ekonomické. Je to například potřeba stylového oblečení, která nás dělá závislými na práci jiných lidí. A právě tato potřeba vychází přímo z podnětů vyvolaných amour-propre. Ovšem je nutné podotknout, že s tím, jak se rozvíjí společnost, biologické potřeby už přestávají být svou povahou čistě biologickými. Není tu ale přesně a fixně dané, jaké minimum potřebují lidé k přežití a reprodukci, neboť naše nezbytnosti, které k životu potřebujeme, se mění historickým vývojem, a naše koncepce toho, co je

³⁹ Wolfgang Röd, *Novověká filosofie, Oikoymenh*, Praha r. 2004, s. 504.

⁴⁰ Frederick Neuhouser, *Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle*, s. 13.

k životu nezbytné očekává návrh o minimálním standardu žití, jež je v souladu s lidskou existencí. „Tyto biologicky založené potřeby jsou tudíž dílem určovány úvahami o způsobu fyzické existence, která je přiměřená člověku, a tudíž úvahami, jejichž zdrojem je amour-propre.“⁴¹ Distinkce mezi fyzickými a psychickými potřebami je důsledkem skutečnosti, že pro lidi, podotýkám pro všechny lidi, v kterých se začíná vyskytovat amour-propre, už není žádné hledisko vlastní existence, jež by se neobávalo o vlastní postavení mezi druhými.

3.4. Svoboda

Na rozdíl od již zmíněné nezávislosti, je svoboda přesně určena bez ohledu na pojem potřeby. Svoboda nabádá k podmínkám vůle a pro přesnost k zvláštnímu vztahu mezi vůlí a světem. Smysl svobody můžeme najít v Rousseauově popisu svobodné bytosti jako „toho, kdo činí svou vlastní vůli“.⁴² Rousseau dále pokračuje, lidé jsou svobodní, pokud „činí to, co se shoduje s jejich vůlí“.⁴³ Poté ale Rousseau dojde k mírnému opravení tohoto tvrzení, tedy, že „svoboda nezáleží tak dalece na provádění vlastní vůle jako na tom, abych nebyl poddán vůli jiných“.⁴⁴ Tímto vyzdvižením negativnosti Rousseau shrnuje, že „činit vlastní vůli“ je velice úzká definice svobody, a existují proto případy, ve kterých nekonáme, co chceme, aniž bychom proto byli nesvobodní. Rousseau tím musel myslet případy, ve kterých mi nucení zabraňuje konat vlastní vůli, pochází z nutnosti věcí, než z cizí vůle. Tedy, když jsem chtěl něčeho dosáhnout a nemohl jsem, mohl za to nedostatek požadované síly nebo také omezení, která klade příroda. V tomto případě, podle Rousseaua, přišla má vůle nazmar, ale také

⁴¹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 13, 14.

⁴² Tamtéž, s. 14.

⁴³ Tamtéž, s. 14.

⁴⁴ Tamtéž, s. 14.

podle Rousseaua jsem ze své vůle slevil. Proto jeho návrh svobody nemůžeme určit jako shodu mezi jednotlivou vůlí a jejími skutky. „Taková definice činí svobodu rovnou přenesení vůle do skutku, a přehlíží tak ústřední charakteristiku svobody, charakteristiku, která činí svobodu pro Rousseaua bytostně morálním fenoménem, totiž charakteristiku, že svoboda vždy odkazuje ke vztahu mezi jednou a druhou vůlí: být nesvobodný znamená podřídit se cizí vůli a svoboda vždy znamená, že nejsem vázán vůlí druhého.“⁴⁵ Tomuto vyjádření můžeme být právi, ale musíme obměnit počáteční definici svobodného jednotlivce jako „toho, kdo činí svou vlastní vůlí“, za definici, že „svobodný jedinec je ten, který se podřizuje jen své vlastní vůli čili, výslovněji, ten který se nepodřizuje žádné jiné vůli než své vlastní“.⁴⁶

Ovšem toto tvrzení je pouze východiskem. K úplnému dosažení myšlenky svobody vede stále dlouhá cesta, kterou Rousseauovo myšlení absolvovalo. Pokud máme dojít k uskutečnění svobody, je nutné překonat její nejdůležitější překážku, a tou je otázka závislosti.

Tímto se vracíme na začátek této kapitoly, kde se rozebírá vztah mezi svobodou a závislostí. Jak už jsme zjistili, v myšlení můžeme rozlišit pojmy svobody a nezávislosti, fenomény, ke kterým odkazují, jsou ve skutečnosti úzce spojeny. Můžeme říci, že závislost je zdrojem poddanosti, a to ve dvojitým smyslu. Nejprve je „závislost podmínkou, která umožňuje, aby se jedna vůle poddala druhé. A umožňuje nám pochopit jinak zarážející fenomén, že se někdo podřizuje

⁴⁵ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 14, 15.

⁴⁶ Tamtéž, s. 15.

Toto tvrzení se shoduje s Rousseauovým problémem politické filosofie, kde je svoboda definována jako „podřizení se pouze sobě“ (Společenská smlouva, I. 6. IV).

cizí vůli, místo aby se řídil svou vlastní“.⁴⁷ Tuto tezi Rousseau ještě přitvrzuje, když ukazuje, že závislost je nutná, jestliže má dojít k podrobení se. „Jestliže pouta služebnosti jsou vytvářena pouze vzájemnou závislostí lidí a recipročními potřebami, které je spojují, není možné zotročit člověka, aniž ho nejprve přivést do postavení, v němž není schopen obejít se bez druhého.“⁴⁸ Z této formulace je jasné, že trvalá podřízenost jedné vůle druhé potřebuje závislost jako svoji podmínku. Samozřejmě existují výjimky, kdy se můžeme podříditi cizí vůli, aniž bychom byli závislí, například v případě, kdy je nám vyhrožováno násilím a my se většinou podřídíme tomu druhému.

Za druhé je závislost Rousseauem pojata tak, že je víc než jen nutnou podmínkou podrobení se. „Nakolik je závislost poměrně rozšířená a existuje ve své přirozené podobě (tj. v podobě předcházející restrukturační způsobem zastávaným Rousseauovou filosofií), zaručuje virtuálně, že jedinci budou nesvobodní.“⁴⁹ U lidí, kteří se musí rozhodovat mezi uspokojením svých potřeb a následováním své vlastní vůle, nelze očekávat, že dají přednost svobodě před uspokojením. Ovšem závislí jednotlivci budou v této situaci jen ve chvíli, pokud jejich závazek k závislosti bude mít tu podobu, že bude vzbuzovat soustavné konfrontace mezi vůlemi. Ale současně, jak tvrdí Rousseau, tím, že ztratíme

⁴⁷ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 15.

Podříditi se cizí vůli vyžaduje vysvětlení, neboť jedinci si od přirozenosti váží toho, že se řídí pouze sami sebou, jsou svými pány a odolávají tomu, aby uznali jinou vůli, tu, která není jejich. Právě toto tvrzení zahrnuje Rousseauovo pojetí člověka jako přirozeně svobodného.

⁴⁸ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 15, 16.

⁴⁹ Tamtéž, s. 16.

svobodu, je virtuálně nevyhnutelný dopad neorganizované závislosti. Je to založeno na předpokladu, že rozpor mezi touhami a dílčími zájmy, a tím pádem mezi vůlemi navzájem závislých jednotlivců je nezbytný, pokud tu není řád, který by tyto zájmy vzájemně integroval. Jako příklad obecné formy závislosti Rousseau uvažoval ekonomické třídy ve společnosti, které mají opačné materiální zájmy, a tato obecná forma způsobuje neustálý rozpor mezi vůlemi.⁵⁰

Je ovšem důležité si připomenout, že je to podle Rousseaua právě svoboda, která stojí nejvýše v žebříčku hodnot, stojí dokonce i nad nezávislostí, a je hlavní hodnotou v jeho politickém myšlení. „Cokoli Rousseau přiznává nezávislosti, je ve skutečnosti kompletně parazitní na hodnotě svobody.“⁵¹ Jestliže je nezávislost Rousseauem považována za dobrou, je to z toho důvodu, že nezávislost může vést k schopnosti jednotlivců vyvarovat se podřízení cizím vůlím. To tedy znamená, že „závislost není považována za špatnou sama o sobě, nýbrž pouze pokud škodí svobodě závislých jedinců“.⁵²

Rousseauův pojem závislosti jako zdroje poddanosti nám ve skutečnosti zpřístupňuje, za jakých předpokladů je svoboda proveditelná. Sice spojení těchto dvou pojmů, které se objevuje velmi často v Rousseauových textech, by nám mohlo umožnit mylně se domnívat, že pokud by byla závislost vymýcena, je to jediný možný lék na poddanství jedinců. Avšak je to právě ve Druhé rozpravě, kde tuto možnost zavrhuje. Bytosti, které by žili v původním přírodním stavu, by

⁵⁰ Jako další důležitý příklad Neuhouser uvádí Rousseauovu analýzu toho, jak potřeby, které jsou vyvolané roznicenou amour-propre směřují k nevyhnutelnému střetu vůlí.

⁵¹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 17.

⁵² Tamtéž, s. 17.

požívali svobody založené na úplné soběstačnosti, a Rousseau je popisuje takto: „jsou dokonale svobodné a nezávislé, tedy svobodné, protože jsou nezávislé, nejsou poslušni jiných vůlí než své vlastní a jsou toho schopni, jen protože jsou soběstační“.⁵³ Rousseau ale neschvaluje považovat přírodní stav za řešení závislosti, protože takovéto východisko by nebylo žádoucí. Neboť pokud by existovala radikální nezávislost, která dává takovouto svobodu, může být udržena pouze v případě absence všech trvalých svazků s druhými. A to by odporovalo skutečnosti, že vpravdě lidská existence je vždy společenská.

Principy, které mají organizovat závislost, nebo také politické komponenty této organizace, můžeme nalézt v Rousseauově koncepci obecné vůle. A jak sám Rousseau zdůrazňuje, „jedině shoda jedince s obecnou vůlí ho zajišťuje proti veškeré osobní závislosti. A Rousseau tudíž chce, aby obecná vůle byla chápána jako ta, která chce soubor společenských a politických institucí, které mění povahu závislosti jedinců na druhých takovým způsobem, že jsou eliminovány, nebo alespoň podstatně redukovány ty aspekty závislosti, jež ji činí škodlivou pro svobodu“.⁵⁴ V další kapitole se proto Neuhouser zaměřuje na to, jak toho Rousseauova koncepce obecné vůle dosahuje.

4. ZÁVISLOST A OBECNÁ VŮLE

4.1. Závislost a obecná vůle

„Obecná vůle je zárukou proti osobní závislosti“,⁵⁵ což je podstata Rousseauova návrhu k restrukturalizaci závislosti. A což také značí, že Rousseauovo východisko problému svobody znamená transformaci závislosti na jednotlivcích v závislost na společenství jako celku. Neboli, jak toto prohlášení Rousseau stvrzuje ve Společenské smlouvě, „každý občan je dokonale nezávislý na všech

⁵³ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 17.

⁵⁴ Tamtéž, s. 18.

⁵⁵ Tamtéž, s. 18.

ostatních občanech a nesmírně závislý na obci“.⁵⁶ Závislost na obci může být také vyjádřena jako závislost na dobře uspořádané republice, tedy na společenství, které ovládá zákon a jež věrně odráží obecnou vůli. Ale později uvidíme, že uspořádání, které Rousseau zdůrazňuje, není uspořádáním, ve kterém jeden druh závislosti (závislost na jedincích) je nahrazen jiným druhem (závislostí na republice, která je vedena zákonem), ale toto uspořádání můžeme spíše charakterizovat jako společenský řád, „v němž jsou neeliminované vztahy závislosti mezi jedinci zachovány, avšak regulovány systémem dobře založeného zákonodárství, a jsou tak méně škodlivé pro svobodu“.⁵⁷

4.2. Tři způsoby toho, jak je zákon schopen restrukturovat závislost

Dále se pokusím popsat tři styly, jak může zákon podle Rousseaua restrukturovat závislost tak, aby se současně mohla realizovat svoboda jednotlivců. Všechny tři způsoby lze od sebe diferencovat, avšak mají jeden společný rys, „zákon v každém případě mírní škodlivé důsledky závislosti tím, že zjednává rovnost (v různém smyslu) mezi občany“.⁵⁸ Ale tvrzení, že díky zákonu je možná rovnost, není míněno tak,

že by byla rovnost hodnotná sama o sobě, ale je hodnotou proto, že podporuje svobodu jako cíl.⁵⁹

4.2. 1. Úroveň materiální rovnosti

První možností, jak je zákon schopen restrukturovat závislost, je že zajišťuje, aby občané získali významnou úroveň materiální rovnosti. Nejde tu ovšem o to,

⁵⁶ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 12.

⁵⁷ Frederick Neuhaus, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 19.

⁵⁸ Tamtéž, s. 19.

⁵⁹ Neuhaus toto tvrzení srovnává se Společenskou smlouvou, v níž je rovnost označena za jeden ze dvou zásadních předmětů zákona, „protože se svoboda bez ní nemůže udržeti.“ (Společenská smlouva, II, s.11).

aby byla nastolena absolutní majetková rovnost mezi občany, ale zákonodárství dobře uspořádané republiky by se mělo vyvarovat velkých materiálních nerovností, které vedou k ohrožení svobody.

Podle Rousseaua se z čistého přirozeného stavu vyvinul primitivní stav, kde už se projevovaly první náznaky osobního vlastnictví, avšak bez výraznější nerovnosti mezi jednotlivci. Tento stav je charakteristický svojí prostotou, skromností, nezávislostí, múzami i spokojeností. Neboť potřeby lidí byly omezené.⁶⁰

Za ztrátu původní harmonie může rozpor mezi společenskými podmínkami a přirozeností člověka, kde se stále vyostřují vlastnické rozdíly. To způsobuje, že na místo přirozené svobody nastoupí společenská nesvoboda a na místo přirozené solidarity společenská konkurence. Za tento vývoj je zodpovědný sám člověk. „Hlas přírody a rozum by se nikdy nenacházely v rozporu, kdyby si člověk sám neuložil povinnosti, jimž musí následně dávat přednost před přirozeným podnětem.“⁶¹ Poté, co dojde ke ztrátě přirozené dobroty, chování jednotlivců musí být řízeno pozitivním právem, které vede k tomu, že vztahy mezi chudými a bohatými, mocnými a bezmocnými se nadále vyostřují. Z této nerovnosti vyplývá zřízení despotického režimu, který se opírá o zdánlivý právní základ nerovné společenské smlouvy. „Tato smlouva je pro bohaté a mocné prostředkem k tomu, aby z mas, které je hrozí připravit o majetek, udělali ochránce svého vlastnictví. Shody s touto smlouvou, která slouží jen zájmům majetných, se lživě dosáhne tím, že se popíše jako to, co je v obecném zájmu.“⁶² Tím, že společenství souhlasilo s právním řádem, byli nemajetní lidé podrobeni pod nadvládu majetných.

⁶⁰ Wolfgang Röd, *Novověká filosofie, Oikoymenh*, Praha r. 2004, s. 505.

⁶¹ Tamtéž, s. 505.

⁶² Tamtéž, s. 505.

Ovšem tento vývoj považoval Rousseau za nutný, neboť zlo, které si vynucují společenské instituce, umožňuje také jejich zneužívání. A tím, že byla zřízena despotie, se pro lidi, kteří jsou ovládaní, vrací situace z přirozeného stavu. Tedy „jsou si navzájem opět tak rovni jako jednotlivci v přirozeném stavu, kde stejně jako v despotii platilo právo silnějšího. Tato shoda je však jen formální, neboť tento „nový přirozený stav“ se od původního odlišuje bytostně tím, že onen stav byl „přírodním stavem v jeho čistotě“, zatímco tento představuje „výsledek excesu a zkaženosti“, a je tudíž nepřirozený“.⁶³

Rovnost, podle Rousseaua, „nelze pojímat jako nějaké mezi lidmi se vyskytující faktum, nýbrž jako něco, co lidé vytvářejí, zakládají, pokud jsou spojeni v jenom státě, který by byl absolutně spravedlivý, a jsou mu podřízeni“.⁶⁴ Účelem zákonů je tedy to, že ona rovnost zůstane zachována.

Reich zde pro upřesnění uvádí jako příklad námezdní pracovníky, kteří jsou hospodářsky závislí na zaměstnavatelích. Jedna třída lidí je vždy v nevýhodě tím, že je závislá na třídě druhé. Ale na druhé straně je také úlohou zákonodárství starat se, podle Rousseaua, o to, „že žádný občan by nebyl tak bohat, aby si za to mohl koupiti jiného občana, a že žádný by nebyl tak chudý, aby se musel prodávati“.⁶⁵ Úlohou zákonodárství je tedy vyrovnávat přirozený vývoj, aby moc silného nezničila svobodu slabého, a působit, že všichni jsou svobodní.

Ovšem je tu podstatnější jedna myšlenka: „narovnávání rozdílu mezi majetkovými extrémy zmírňuje ekonomickou závislost těch méně

⁶³ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 505.

⁶⁴ Klaus Reich, Staatsrecht und Ethik bei Rousseau, in: týž, Gesammelte Schriften, Hamburg 2001, s. 207.

⁶⁵ J.-J. Rousseau, O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva, přeložila J. Veselá, Praha 2002, s. 62.

zvýhodněných, a tudíž snižuje pravděpodobnost, že budou nuceni podřídit se vůli druhých, aby dosáhli k naplnění svých materiálních potřeb“.⁶⁶

Ale tím, že by byly sníženy nebo snad odstraněny rozdíly mezi třídami, neznamenalo by to odstranění ekonomické závislosti, a to z důvodu stále existující materiální dělby práce, podle níž jsou lidé závislí na spolupráci s druhými, aby měli to, co potřebují k životu. Diference materiální dělby práce a dělby společnosti do ekonomických tříd spočívá v tom, že u materiální dělby práce můžeme počítat s vysokou mírou rovnosti mezi lidmi, ale u dělby společnosti do ekonomických tříd s tím počítat nelze. Proto zákonodárství, které chce docílit materiální rovnosti mezi lidmi, se nemůže zaměřovat, na již zmíněné snížení nebo dokonce odstranění ekonomické závislosti, ale musí se zaměřit na její vyrovnání.

„V této první instanci není schopnost zákona restrukturovat závislost důsledkem formální obecné rysy zákona, nýbrž zvláštního cíle, který Rousseau zákonu připisuje, totiž podporovat materiální rovnost.“⁶⁷ To, že má zákon pro Rousseaua takovýto význam, je zdůvodněno tím, že obecná vůle je mnohem více, než pouze soubor čistě formálních kritérií pro legitimnost zákonodárství. „Zákon se v rámci pojmové konstrukce představuje jako výraz obecné vůle.“⁶⁸

4.2. 2. Universalita

Význam obecné vůle tkví v tom, že „chce jisté široce definované, avšak nikoli prázdné cíle“.⁶⁹ Rousseau se mnohokrát také zmiňuje o tom, že vláda zákona ochraňuje jedince před určitými zhoubnými důsledky závislosti na druhých. To nám říká, že zákon je schopný restrukturovat závislost druhým

⁶⁶ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 20.

⁶⁷ Tamtéž, s. 20.

⁶⁸ Wolfgang Röd, Novověká filosofie, Oikoymenth, Praha r. 2004, s. 507.

⁶⁹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 20.

způsobem, podle něhož je základním rysem zákona universalita. Tato universalita spočívá v tom, „že se rovným způsobem vztahuje na všechny a má tudíž za důsledek, že ti, kteří se mu podřizují, požívají druh rovnosti, který se liší od materiální rovnosti. Tuto rovnost lze charakterizovat jako *formální rovnost občanů před zákonem*“.⁷⁰ To znamená, že zákon nedělá rozdíly mezi lidmi, bere jednotlivce za abstraktní jednotky, které považuje za rovné. Neuhouser v souvislosti s touto myšlenkou pokládá dvě otázky, a to „v jakém přesnějším smyslu platí občané za rovné před zákonem a jak tato formální rovnost vytváří opak k závislosti!?“⁷¹

V obecném pojetí to znamená, že vláda zákona se snaží chránit občany od rozmařilých vůlí těch, na nichž jsou závislí. Tato rozmařilost vůlí je libovolná. To znamená, že není výrazem vůle (racionální vůle ve smyslu obecné vůle). Pokud by byl jedinec závislý na rozmařilých jedincích, jeho vlastní svoboda se dostává do ohrožení, neboť je nezbytné, že vůle, která provozuje nepravdivý pohyb, bude mít problémy ať s pravidelnými nebo nepravidelnými vůlemi. Rousseauova myšlenka tedy znamená, „že zákony racionálního státu účinně spořádávají rozmařilé vůle tím, že kladou vnější meze tomu, co tyto vůle smějí požadovat od druhých“.⁷² Vláda zákona ochraňuje svobodu občanů před důsledky závislosti, jež ohrožují svobodu. Zákon je universální ve dvou rozdílných smyslech, a to že je kladen každému a všemi.

Na mnoha místech Rousseauova textu se objevuje pouze první druh universality, totiž universální aplikovatelnosti zákona, pokud znamená, že jedinci jsou ochráněni zákonem před rozmařilými vůlemi. Jako příklad Neuhouser uvádí

⁷⁰ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 20.

⁷¹ Tamtéž, s. 20.

⁷² Tamtéž, s. 21.

výrok, že „nejhorší ze zákonů je přesto lepší než nejlepší pán, protože každý pán má preference a zákon nikdy“.⁷³ Neexistence rozdílů mezi občany způsobuje rovnost mezi jedinci, což zabraňuje různému zacházení s jednotlivci na základě libovolných preferencí. Nicméně sama universalita zákona v tomto pojetí dává velký prostor tzv. „libovolnému zacházení“, ne však s jednotlivými jedinci, ale s třídami jedinců.⁷⁴ Musíme tedy zvážit druhý smysl, podle něhož je zákon universální, totiž, že je uložen všemi tedy vychází ze všech. Tuto universalitu lze chápat nikoli jako „aktuální podíl všech občanů na procesu vytváření zákonů, nýbrž jako podmínku, která omezuje obsah přípustného zákonodárství, jestliže požaduje, aby se zákony mohli souhlasit všichni občané“.⁷⁵ Nárok, aby zákony vycházely ze všech, zahrnuje typ rovnosti občanů před zákonem, tedy, že každý občan, který má hlavní zájmy, nesmí škodit žádnému zákonu, a že zákony při tvoření zákonnosti rovným způsobem přikračují k hlavním zájmům každého jiného občana.

4.2. 3. Vláda zákona činí společnost samu zdrojem úcty

A třetím prostředkem, kterým vláda zákona přeměňuje osobní závislost v závislost na republice, je to, že „činí společnost samu zdrojem úcty vyhledávané jednotlivci v důsledku jejich amour-propre“.⁷⁶ Je toho docíleno tak, že jednotlivcům náleží rovnost respektu jako občanům. Opatření rovnosti respektu pro všechny občany je klíčové pro Rousseauovův koncept, pokud amour-propre je jednoduchý a nejdůležitější původ závislosti na druhých.

⁷³ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 21.

⁷⁴ Rousseau akceptuje, že universální aplikovatelnost zákona neanticipuje rozdíly mezi třídami občanů, ale pouze spojitost k jednotlivým jedincům (Společenská smlouva II, 6).

⁷⁵ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 22.

⁷⁶ Tamtéž, s. 22.

5. O MOŽNOSTI (A NEMOŽNOSTI) BÝT NUCEN BÝT SVOBODNÝ

Neuhouser se zde bude snažit nalézt Rousseauovu odpověď na otázku, jež vzbuzuje jeho teze, že „následovat obecnou vůli není nic víc než být nucen být svobodný“.⁷⁷ Rousseau na ni odpovídá tak, že „restrukturací lidské závislosti, při níž podřízenost vůli druhých přestává být virtuálně nevyhnutelným důsledkem závislosti, působí obecná vůle objektivní společenské podmínky, které musí být přítomné, jestliže jedinci mají být schopni vyhnout se podřízenosti cizí vůli“.⁷⁸ Obecná vůle může být poté považována za jedincovu vlastní pravou vůli, i když ji vědomě nerozeznává, neboť obecná vůle klade podmínky, jež uskutečňují jeho svobodu, i se svobodou všech ostatních. To znamená, že individuální vůle, chce-li obecnou vůli, chce svou vlastní vůli. „Vůle, která se rozhodne jednat způsobem, jenž se neslučuje s tím, co je podmínkou uskutečnění její vlastní svobody, se neukazuje být vůlí, která „činí vlastní vůli“, a nemůže být proto považována za vpravdě svobodnou. Taková vůle – vůle, která chce vposled svou vlastní podřízenost – je sebe-negující, a proto sobě odporující vůle.“⁷⁹ I Reich se zabývá otázkou, zda je státní moc vůbec něčím oprávněným, když omezuje svobodu jednotlivců tím, že ji podrobuje vnějšímu donucení. Neboť pokud je naše vůle závislá na vůli někoho jiného, je to něco, co je v rozporu s naší svobodou. Tato otázka může být formulována také jako otázka, za jakých podmínek je stát něco, co je možné sjednotit se svobodou jeho občanů. Reich se v tomto smyslu ptá: „co může učinit lidmi vykonávanou moc, které jsou podrobeni lidé, takovou mocí, která je prostá všeho násilí“?⁸⁰ Tuto moc vlastní suverénní vůle, a ta by musela být stejná s vůlí jednotlivců, kteří jsou jí podrobeni.

⁷⁷ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 23.

⁷⁸ Tamtéž, s. 23.

⁷⁹ Tamtéž, s. 23.

⁸⁰ Klaus Reich, Staatsrecht und Ethik bei Rousseau, in: týž, Gesammelte Schriften, Hamburg 2001, s. 207.

Tento souhrn výroků můžeme označit modelem založeným na svobodě skrze osobní nezávislost. Toto pochopení považuje vládu zákona stanovenou obecnou vůlí ne jako ztělesnění občanské svobody, ale jako její předchůdnou podmínku. Tato svoboda uskutečňovaná tímto způsobem je negativně definovanou svobodou, neboli podle Rousseaua občanskou svobodou. To tedy značí, že „obecná vůle restrukturuje závislost nevytváří pro jedince pouze abstraktní právo, nýbrž reálnou možnost jednat bez donucení vůlemi jiných ve sféře aktivity, jež je vnější vůči životním zájmům společnosti“.⁸¹ V Rousseauově politickém myšlení se tedy vyskytují dvě různá pojetí, jak jednotlivci realizují svou svobodu přes obecnou vůli. Tato dvě pojetí se odlišují se zřetelem na povahu mezi svobodou a obecnou vůlí, a za druhé se zřetelem na druh svobody, která se uskutečňuje: podle prvního být příslušníkem státu znamená (za první) *předchůdnou podmínku* (za druhé) záporně definované *občanské svobody*, „jestliže vláda zákona účinně mírní důsledky závislosti, jež ohrožují svobodu“,⁸² a podle druhého být příslušníkem státu je (za první) ztělesněním (za druhé) *morální svobody*, „jestliže občanům vládnou zákony, které oni sami pro sebe konstruují v souladu se sdílenou koncepcí obecného dobra“.⁸³

Tato dvě pojetí svobody nemají být považována za koncepce, které spolu bojují, ale jsou to pouze dvě odlišné podoby, jichž svoboda občanů nabývá. Pokud se ale vyskytuje tlak mezi občanskou a morální svobodou, nezakládá se na jejich rozlišení, ale na způsobu, jímž každé z obou pojetí rozumí vztahu, který musí být přítomen mezi jednotlivými vůlemi a obecnou vůlí, pokud je na

⁸¹ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 23.

⁸² Tamtéž, s. 24.

⁸³ Tamtéž, s. 24.

obecnou vůli nahlíženo jako na vůli každého jedince. Tedy na základě modelu společenské autonomie platí obecná vůle za vůli jednotlivců jen pod podmínkou určitého subjektivního vztahu, který mohou jednotlivci k obecné vůli zaujímat. Je to vztah, který „spočívá ve vědomé afirmaci principů, jež formují obecnou vůli“.⁸⁴ To znamená, že tato svoboda, charakterizovaná modelem společenské autonomie, je popsána jako druh „subjektivní svobody“. Na druhé straně pro model, který se opírá o svobodu skrze osobní nezávislost, nezávisí skutečnost, že by obecná vůle byla vůlí každého jedince, na subjektivní kvalitě jednotlivých vůlí, ale na „objektivním charakteru obecné vůle samém, totiž na tom, že co tato vůle chce, je soubor podmínek, jejichž důsledkem, pokud jsou realizovány, je osvobození jednotlivců z jejich jinak nutného podřízení se libovolným vůlím druhých“.⁸⁵ Tuto svobodu můžeme nazvat jako druh „objektivní svobody“. Tato svoboda je svobodou, kde se shoduje individuální vůle s právem obecné vůle. „Podřízení se právu je tudíž vytvořením oné shody individuální a obecné vůle, která sice neexistuje vždy, která však existovat musí, určí-li jednatel svůj vztah ke státu adekvátně.“⁸⁶ Ke konfliktu mezi těmito dvěma pojetími svobody dochází v případě nucení jedinců, aby byli svobodnými.

Aby byl odstraněn konflikt mezi objektivní a subjektivní svobodou, nesmí se jeden model upřednostňovat před tím druhým, ale každý z těchto modelů ztělesňuje zvláštní druh svobody, to znamená, že jestliže chybí ten druhý, je každý z nich omezenou nebo pouze dílčí svobodou.

„Úplná svoboda občanů musí zahrnovat víc než to, že zaujímají náležitý subjektivní postoj k principům, jež jim vládou, pokud totiž uznání principů, jež

⁸⁴ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 24.

⁸⁵ Tamtéž, s. 25.

⁸⁶ Wolfgang Röd, Novověká filosofie, Oikoymenh, Praha r. 2004, s. 510.

jsou nepochybně destruktivní pro vlastní svobodu, je samo druhem svobody – to znamená nezdarem chtít v souladu s pravou vlastní vůlí a její základní aspirací, že má být schopna dosahovat svých cílů ve světě bez vnější determinace.“⁸⁷

Klíč k těmto dvěma pojetí svobody, jak občané uskutečňují svou svobodu skrze obecnou vůli, můžeme nalézt v myšlence, že každý model této svobody vytváří nutnou, ale ne dostačující podmínku k dosažení úplné politické svobody, jak si ji představoval Rousseau. Podle tohoto vyjádření jsou nutné dvě nezávislé podmínky, a to subjektivní a objektivní, aby byli jedinci schopni nabýt úplné politické svobody. Za prvé „zákony, které vládnou občanům, musí objektivně vést ke svobodě – musí účinně odstraňovat důsledky závislosti na jiných jedincích, jež ohrožují svobodu“,⁸⁸ a za druhé „občané musí rovněž zaujímat odpovídající subjektivní vztah k zákonům, které jim vládnou – tj. principy, které tvoří zákony, musí být občany vědomě přijaty za vlastní“.⁸⁹

⁸⁷ Frederick Neuhouser, Rousseau: Svoboda, závislost a obecná vůle, s. 25.

⁸⁸ Tamtéž, s. 25, 26.

⁸⁹ Tamtéž, s. 25, 26.

6. Závěr

Smyslem a cílem mé bakalářské práce byl výklad pojmu svoboda u Jeana-Jacquesa Rousseaua ve spojení s pojmem rovnosti, obecné vůle, vůle všech a pojmem nezávislosti. Tuto problematiku jsem se pokusila objasnit skrze texty interpretů, kteří se touto Rousseauovou problematikou zabývali.

Lidská existence je existence v nerovnostech a závislostech, tj. společenská, nikoli přírodní, kdy je člověk izolován od ostatních. Společenská smlouva je naopak cestou, jak uznat různý majetek různých osob. Snahou zákonodárce by mělo pouze být, aby ve státě nevznikaly nerovnosti, ohrožující svobodu jednotlivců. Aby bylo dosaženo ideálu rovnosti, musí být uskutečněna lidská společenská svoboda, která však nahrazuje svobodu přirozenou, vpravdě ještě ne lidskou.

Rousseauovo myšlení kladlo dvě pojetí toho, jak jsou občané, jejichž vůle je omezena obecnou vůlí, podřízeni jen svojí vlastní vůli, a proto jsou svobodní ve svém následování obecné vůle. Tím, že se podřizují obecné vůli, neztrácejí svoji svobodu, ale teprve ji vytvářejí.

Rousseauovi k vysvětlení diference mezi vůlí všech (*volonté de tous*) a obecnou vůlí (*volonté générale*) posloužil pojem obecného blaha. Mezi těmito vůlemi je často velký rozdíl. *Volonté générale* přihlíží pouze ke společnému zájmu, ale *volonté de tous* vychází ze zájmu soukromého a je pouze shrnutím jednotlivých vůlí do partikulárních zájmových skupin.

Dalším prvkem k vysvětlení svobody nám posloužilo spojení svobody s nezávislostí. Jestliže občan souhlasí s obecnou vůlí, stává se svobodným, neboť právě obecná vůle chrání člověka před osobní závislostí. Nezávislost tu však není tak jako v přirozeném vztahu absolutní oddělení od druhých, ale jednání z vlastní vůle v prostředí společenském, tedy v prostředí potřeb a závislostí, jak ukazuje Neuhaus, že svoboda nesmí být jednoduše ztotožněna s nezávislostí.

7. Bibliografie

A. Primární

Rousseau, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Aleš Čeněk, 2002.

B. Sekundární

Neuhouser, Frederick. *Rousseau: Svoboda, závislost, obecná vůle* – výňatek z knihy Neuhouser, Frederick, *Foundations of Hegel's – Social Theory*, Boston: Harvard University Press, 2000, s. 55 nn. Přeložil J. Kuneš (citováno podle rukopisu překladu).

Röd, Wolfgang. *Novověká filosofie*. Praha: Oikoymenth, 2004.

Reich, Klaus. *Staatsrecht und Ethik bei Rousseau*, in: *Gesammelte Schriften*, Hamburg, 2001, s. 200 – 212 nn.

Rousseau, Jean-Jacques. *Od Rozpravy o původu nerovnosti ke Společenské smlouvě*. Filosofický časopis, v tisku.

Rousseau, Jean-Jacques. *Rozpravy*. Praha: SVOBODA, 1989.

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Dějiny filosofie III*. Praha: ACADEMIA, 1974.

Tretera, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2006.

Blecha, Ivan., et al. *Filosofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998.